

Papp Gábor

America – ayer y hoy

Az inka út (1.)**Egy elfelejtett birodalom története**

A regényírókat, filmrendezőket gyakran megihlette Peru vadregényes tája, s a szerzők érdekes történeteikbe sokszor belevetkék a föld leghíresebb lakóit, a kecsuákat, illetve azok vezető nemzetségét az inkákat. A művek azonban nem adnak hű képet erről az indián nemzetről, legtöbbször ugyanis, mint a spanyolok által elnyomott, megkínzott népről esik szó, keveset beszélnek viszont fejlett és magas szintű kultúrájukról, virágzó birodalmukról. A cikk ezeket a hiányosságokat próbálja pótolni, bemutatva az Inka Birodalom történetét a kezdetektől a bukásig.

Mielőtt az inkák eredetének ismertetésébe belefognék érdemes néhány szóban megemlíteni az előttük, későbbi országuk területén kialakuló kultúrákat. A civilizáció Dél-Amerikában az időszámításunk előtti első évezredben született, amelynek két központja a mai Bolívia területén fekvő *Tiahuanaco* és *Chavin* volt (Ez utóbbi már nagyvárosi településnek számított). Az i. sz. első évezred végére már minden tájegység kialakította saját civilizációját. Ezeket érte 1000 körül az a nagy keleti invázió, melynek során az „erdei népek” megdöntötték a két ősi kultúrát Tiahuanacót és Chavint. Ezek a népek voltak a kecsuák elődei.

Az inkák a birodalom megalapítását és a szomszédos népek meghódítását főistenük, Viracocha mitikus utazásaként mesélték el vallásos eposzaikban.¹ A történelmi nyomozás teljességgel igazolta a legendát. A korabeli spanyol feljegyzésekből ugyanis kiderült, hogy az inka nemzetség, az uralkodó család tagjai egymás közt nem kecsua, hanem ómaja nyelven beszéltek, ami a már említett Tiahuanaco nyelve volt. A

Tiahuanaco birodalom uralkodó nemzetsége a X. századi bukás után elmenekült, s rátelepült a fejlettebb kecsua törzsekre. Innen adódott a kecsua nép hite, miszerint az inkákat a napisten küldte, azért, hogy az embereket megismertessék a civilizáció vívmányaival.² Az inkák származása fokozatosan elhomályosult, de Tiahuanaco romjai közül még ma is kiemelkedik a Nap-kapu a napisten ábrázolásával.

Az inkák a XII–XIV. század között egyesítették a hatalmas ország kecsua törzseit. Óriási birodalom született, amelyet a Négy Világtáj Országának – Tahu-an Tin Suyu – neveztek. Ötezer kilométer hosszan húzódott észak-déli irányban, olyan hosszan, mintha Norvégia jeges fjordvidéke és a Szahara homoksivataga egy országhoz tartozna. Területe elérte az egymillió négyzetkilométert, a lakosság egyes források szerint 30 millió, de óvatos becslések alapján is legalább 7 millió volt. A királyság igazi erejét nem nagysága adta, hanem az, hogy az inkák egységessé tudták tenni a hatalmas területeket.³ A meghódított népeket egyenrangúként kezelték, vagy erőszakkal beépítették őket; a kecsuát, mint államnyelvet mindenütt elterjesztették. Az intézkedések következtében egy nyelvileg és kulturálisan is egységes állam jött létre.

A gazdasági alapokat a fejlett földművelés és a fémfeldolgozás adták. (Használták az ólom és a rézötörzvetből készült bronzkapát.) A trágyázáshoz az iszapot és a guanót hasznosították. A legfontosabb azonban a teraszos földművelés keretei között az öntözés volt. Az egyes terasz parcellákhoz az oldalt épített árkon, csatornán keresztül ömlött a víz a földekre. Az alsó, legmélyebb

részen kőgátákat emeltek, hogy a föld a vizet ne veszítse el.⁴ Az inkák épületeit a spanyolok nagyrészt lerombolták, de a teraszrendszerek néhol még ma is állnak. Érdekes, hogy az összes ókori jellegű termelési módszer közül az inkák érték el a legmagasabb terméshozamot. A földek termékenységét csak a modern mezőgazdaság tudta túlszárnyalni. A kivitelezést rendkívüli szervezés előzte meg: szabályozták a mezőgazdasági munka éves ciklusát, gazdálkodtak a munkakerővel és a vetőmaggal (valószínűleg az inka birodalom szervezete ihlette Mórus Tamást Utópia című híres művének a megírására⁵). Az öntözőcsatorna elkészítéséhez a kis családok magukban nem lettek volna képesek, éppen ezért szoros együttműködésre, *ayllu* közös munkájára volt szükség (több család együttese). Az ayllu később faluközösséggé alakult. A föld elvileg az uralkodó, az Inka tulajdona volt, de a helyi szokások alapján három részre osztották. az első a Napé – vagyis a papoké, a második az uralkodóé, a harmadik az ayllué volt. Ez utóbbit a hatósági szakértők a földviszonyok felmérése után feldarabolták, s így létrejött a föld-egység, a *tapu*, mely a létminimumnál nem sokkal többet biztosított tulajdonosának. Segítségül a megélhetéshez volt egy olyan saját kezelésű birtok is, amelyen a cserére szánt termékfelesleget termelték meg. Az uralkodó és a papok részeit a közösség tagjai arányosan megosztva művelték (ezt a munkát *mitának* nevezték). Az inka társadalom ezt a kizsákmányolást – vallási, etikai propagandával – ünneppé varázsolta (A közmunkák megszervezésén alapuló birodalomban a munkakerülés jelentette a legsúlyosabb bünt, amelyet visszaesés esetén halállal büntettek). Az igények miatt a társadalom többségét a földművelést végző szabadok alkották (Voltak örökletes rabszolgák is, de ezek pontos helyzetét nem ismerjük.). A már említett propaganda erősítését szolgálta az ún. „Inka Tízparancsolat”:

1. A munka feltétlen kötelesség,
2. Senkinek sincs joga lustálkodásra,
3. Mindenki mindenkiért dolgozik,
4. Mércé szabja meg a juttatásokhoz való jogot,
5. Az adózás legyen méltányos, de kötelező,
6. Az államnak joga van követelni, parancsolni és ellenőrizni, de kötelessége adni és figyelembe venni is,
7. A föld művelőjének nem tulajdona, hanem csak használja szükségleteinek biztosítására
8. Aki dolgozik, azt megilleti az élethez való jog,
9. Mindenki köteles megtermelni saját és hozzátartozói szükségletét, azonkívül felesleget is a többiek javára,
10. A közös érdek megelőzi az egyén érdekét.

Érdeemes néhány pillanatot időzni a 6. pontnál, ami az állam kötelességéről ír; nos ez itt valóban nem holmi üres frázis volt. Az inka birodalom nemcsak elvett az alattvalóktól, de gondoskodott a lakosságról is. Az egész országban nagy raktárakat létesítettek, s ha a hatalmas állam bármely részét elemi csapás sújtotta, más területekről azonnal óriási készleteket szállított oda, így a lakosságnak a rosszabb termésű években sem kellett éheznie. A közösség feladat volt a betegek ápolása, s az öregek gondozása is.⁶

Az állami raktározás persze fejlett igazgatást követelt. A híres inka csomóírás, a *kipu* éppenséggel az adók és a készletek „könyvelésére”, sajátos feljegyzésére szolgált, bár bonyolult üzeneteket is közvetíthettek vele. Az igazgatás élén a nemesek álltak, a hatalmas területet négy *suyura* osztották, mely tartományokra, a tartományok részekre, a részek ayllukra osztódtak. A szigorú hierachián belül ellenőrizték a tisztviselőket, a törvények és a szokások az élet legapróbb részleteit is szabályozták.⁷

A vallás is kitűnően szolgálta ezt a szervezetet, a jól ismert napkultusz egy óriási, központosított ország uralkodójának hatalmát volt hivatva alátámasztani: az uralkodó a Napisten megtestesítője. (Az Inka azonban nem volt diktátor, munkáját egy előkelőkből álló tanács ellenőrizte.)⁸ A kultusz központja a *cuzcói* nagytemplom volt. Ugyanakkor rendkívül erős volt az ősök tisztelete is, ezzel függött össze a halottak bebalzsamozása, a múmiák kultusza. Mind a halál, mind az ünnepek alkalmával a vallási rítus leglényegesebb eleme a felajánlás: többnyire a lámaáldozat volt. Az emberáldozat meglehetősen ritka.

Az erős vallásosság nagy hatalmat biztosított a papi rendnek, amelynek élén a nagy főpap, Villac Uma állt (a király nagybátyja, vagy testvére). A főpap hatalma a klérus területén éppoly határtalan volt, mint az uralkodóé világi téren.

Míg az égben a Napisten, a földön a kukoricaisten uralkodott. Ebben a vallásosságban nyilván az inka mezőgazdaság iránti tisztelet nyilvánult meg. A kukorica mellett termeltek burgonyát, babot, tököt, dinnyét, rizst, paprikát, banánt, tenyésztettek lámát, alpakát, a bár állattenyésztésük igen fejlett volt, ritkán ettek húst. A leggyakrabban fogyasztott állat a tengeri malac volt, amelynek a neve még ma is jelzi, honnan érkezett hozzánk.⁹

Kiemelkedően fejlett volt az inka orvostudomány is. Az amauta orvosok sok gyógynövény hatását ismerték és alkalmazták, a sebek gyógyítására balzsamot használtak. A malária ellen a kininfá kergéből készült kininnel védekeztek, de volt gyógyszerük nemi betegség és lepra ellen, sőt atropinnal érzésteleníteni is tudtak. A dohányt szintén használták – kizárólag orvosi célra: a seb fertőtlenítésére. Értettek a koponyalékeléshez is.¹⁰

Léteztek már iskolák is – igaz, csak az uralkodó osztály tagjai számára – ahol az

oktatás négy évig tartott. Itt kecsua nyelvet, vallásismeretet, tízes számrendszert és csomóírást tanítottak. Művészi téren az inkák elsősorban megalitikus építményeikkel tűntek ki. Cuzcóban még ma is vannak inka lapokra épített létesítmények. Függhídjaik magas tudásukról árulkodnak. Fejlett volt a fazekasság és a szövés is, ezenkívül értettek a fémek művészi feldolgozásához. A vasat nem ismerték, de a bámulatosan fejlett bányászat bőven szolgáltatott nyersanyagot réz, arany, ezüst és ötvözetek mesteri megmunkálásához. Arany és ezüst tárgyakat ugyancsak a felsőbb rétegek tarthattak birtokukban, azonban a bronz már széles körben elterjedt és kezdte kiszorítani a kőszerszámokat.

Nincs itt hely arra, hogy az inka birodalom minden kulturális vívmányait ismertesük. Mégis kihagyhatatlan a felsorolásból a birodalmi utak nagyszerű hálózata, amely az állam egyesítése szempontjából döntő jelentőségű volt, ezek az országrészeket összekötő „inka utak”. Az úthálózat két, észak-déli irányú részből állt, melyek közül az egyik a tengerpart mentén, a másik a felföld belsejében haladt. A két utat kereszt-utak kötötték össze, hasonlóan a létra fokaihoz. Az utak mentén egymástól azonos távolságra pihenőházakat építettek a gyaloghinton szállított hivatalos közegek, postaépületek, egymást váltó futárok számára. A futárokat negyed mérföldekkel tartották, s általában négyen-hatan voltak egyelően elosztva az út két oldalán. Egy részük az egyik, másik részük a másik irányt figyelte, hogy idővesztés nélkül, még beérkezésük előtt észrevegyék az érkező küldöncöt és tőle sietve átvegyék a küldeményt.¹¹ Hogy a futárstaféták milyen gyorsan voltak képesek szállítani a híreket, azt egy XVII. századi számítás mutatja. A Cuzcóból Limába vezető utat – hétszáz kilométer – négy nap alatt tették meg.¹² Üzeneteiket szóban adták át, az emlékezetet a kipu segítette. Ahogy az

építmények egy része, úgy a „királyi utak” nagy része még ma is megvan. A sík területeken ezeken autópályákat hoztak létre.

A sok-sok vívmány mellé sorakozik azonban a kecsua emberek egy nem túl pozitív vonása is. Az inkák itala általában a nagy agyagkorsóban tartott víz volt, de ismertek erjesztett italokat is, és ez az egyéb tekintetben józan nép nagy mennyiségben fogyasztotta azokat. Sűrű italozásaihoz készítették a *chichát*. E kedvenc italuk előállítására elég érdekesen történt: az asszonyok és az öregek a kukorica magját összerágták, nyálukkal összekeverték és állott vizet adtak hozzá. Az inkák népe nagyon szerette ezt az italt (is), és állandóan nagymértékben fogyasztotta. Az italozáson kívül kedvezőtlenül befolyásolta az indiánok testi és szellemi képességét a másik káros szenvedély, a szervezet állandó mérgezése: a kokacserje leveleinek rágcshalása. Sem a szigorú rendszabályok, sem a drákói büntetések nem tudták megakadályozni ennek elfajulását.

Nagyjából tehát ennyi, ami az inkákról általánosságban elmondható, természetesen a teljesség igénye nélkül. Az inka út című cikk második részében majd a birodalom

bukásának okait próbálom feltárni. Többek között foglalkozom majd az inka polgárháború, az utolsó Inka megkeresztelésének és a spanyol hódítók egymás elleni harcának tevékenységével.

Jegyzetek

- ¹ LIPS, EVA: *Könyv az indiánokról*. Bp., 1960, 5. p.
- ² ÁGH ATTILA: *Betemetett nyomok, emlékek rönkje*. Bp., 1981, 222. p.
- ³ Ágh: i. m. 223. p.
- ⁴ WITTMAN TIBOR: *Latin-Amerika története*. Bp., 1978, 36. p.
- ⁵ STINGL, L. M.: *Indiánok tomahawk nélkül*. Bp., 1974, 174. p.
- ⁶ EMERSLEBEN, OTTO: *Az arany országai*. Bp., 1985, 69. p.
- ⁷ Wittman: i. m. 38. p.
- ⁸ GEROL, E. HARRY: *Inkák tündöklése és bukása*. Bp., 1965, 129. p.
- ⁹ Emersleben: i. m. 68. p.
- ¹⁰ Wittman: i. m. 71. p.
- ¹¹ VEGA, GARCILASO DE LA: *Inkák és konkisztádorok*. Bp., 1964, 102-103. p.
- ¹² Gerol: i. m. 152. p.

Fejős Sándor

Habsburg Miksa mexikói kalandjai

Élete a mexikói császárság előtt

Ferdinánd Miksa 1832. július 6-án született Bécsben, Ferenc Károly főherceg és Wittelsbach Zsófia második gyermekeként. Bátyja, *Ferenc József* császár és közte már gyermekkoruk óta állandó rivalizálás folyt. Miksa tehetségesebb, népszerűbb volt Józsefnél. Hogy elkerülje a gyakori összetűzéseket, utazásokat tett, főként hajóval. Bejárta Görögországot, Törökországot, Portugáliát és Spanyolországot is. Az Ibériai-félszigeten

ellátogatott a híres ősök, Ferdinánd és Izabella sírjához. 1860-ban első amerikai útján Brazíliába hajózott. Ferenc József is tiszttában volt öccse tehetségével, ezért igyekezett őt távol tartani.

A haditengerészet főparancsnokává nevezte ki Miksát. Ez a tisztség már önmagában nevetséges volt, hiszen az Osztrák Monarchia hadiflottája akkoriban néhány elavult hajóból állt. 1856-ban hivatalos útján ismerkedett meg III. Napóleonnal és